

The Effect of the Geopolitical Foundations on the I. R. of Iran's Foreign Policy towards Turkey in the Eurasia Region

Afshin Mottaghi¹

Associate Professor, Political Geography, Faculty of Geographical Sciences,
Kharazmi University

Arash Soltani

Ph.D. Student of Political Geography, Faculty of Geographical Sciences,
Kharazmi University

(Date received: 14 February 2021-Date approved: 9 July 2022)

Abstract

Introduction: Power (geopolitical) rivalries in the foreign policy of countries have long had a major impact on the formation of relations between them. Among these, geopolitical foundations are one of the most important variables influencing the formation of foreign policy. The proximity of the Islamic Republic of Iran to various geopolitical and geostrategic regions is one of the most important opportunities related to foreign policy. In order to achieve national goals and interests in its foreign policy, Iran must consider the geopolitical foundations of its geopolitical position and geostrategy, especially in relation to its neighbors. Meanwhile, Turkey, as one of Iran's most important neighbors and actors in the Eurasian region, in order to achieve national goals and interests in its foreign policy, is forced to communicate in various fields and this necessitates the study of relations between the two countries. The present research is applied in terms of the type of research and is qualitative in terms of method which is the type of record-keeping method used. The findings of the research show that in accordance with the policies adopted by both countries in this region, the Islamic Republic of Iran in terms of geopolitical components which includes economic, security, cultural components and such in order to achieve maximum national interests has chosen relations with Turkey from interactive to competitive. The Eurasian region has a special place in the policies of regional and supra-regional powers due to its special geopolitical, geo-economic and geostrategic position. In the meantime, the two countries of the Islamic Republic of Iran and Turkey, due to being located in this

1. Email: a.mottaghi@khu.ac.ir (Corresponding author)

region, have always tried to take steps towards their national goals by adopting different policies and thereby secure their national interests. Both countries are trying to expand their influence in the region, given the capabilities and limitations of their foreign policy. On the other hand, with the collapse of the Soviet Union and the opening of new borders, not only did the military threat against Iran diminish, but it also created a variety of new opportunities for Iran. In addition to common religion, Iran has historical, ethnic and cultural ties with most of the republics of Central Asia and the Caucasus, as well as with some of these countries. Also in terms of geopolitical issues, first, none of these republics has direct access to open waters, and secondly, the Central Asian region is located as a barrier between the Islamic Republic of Iran and the Russian Federation. Therefore, the I. R. Iran must formulate its foreign policy strategy in such a way that by utilizing its geopolitical infrastructure, it can achieve its national interests with Turkey in the Eurasian region. Since every research revolves around one or more key questions due to its research focus, the research questions are:

Research Question: What are the effects of the geopolitical foundations of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran on relations with Turkey in Eurasia?

Research Hypothesis: In response to the research question, we can say that geopolitical foundations (regional competition, economic, ideological, political and security issues) have dual and contradictory effects on the foreign policy of the Islamic Republic of Iran in relation to Turkey; as it formulates the geopolitical relations between the two countries in an interactive-competitive way.

Methodology (and Theoretical Framework if there are): The present research is qualitative in terms of method. Documentary and library methods have been used to collect reliable and first-hand data. In this way, by identifying the most reliable sources related to the research topic, the files were taken and then analyzed in a logical order. Therefore, the paper has used comparative methods, analysis using library, and documentary data.

Results and Discussion: The Islamic Republic of Iran and Turkey are the main regional actors that play a prominent role in several geographical areas separately in terms of geopolitical weight and identity. Iran and Turkey, using their Iranian-Turkish identity, have sought to influence strategic regions by linking their principles and values to regional issues, in particular the leadership of ideological movements and non-governmental actors. In fact, these two actors are

pursuing their national interests in connection with regional policies. Accordingly, instability has become a major feature of bilateral relations. However, ideological differences, geopolitical concerns and regional rivalry between the two countries have sometimes turned into crises. With the collapse of the Soviet Union, the limitation of new possibilities and opportunities arising from the developments in Central Asia and the Caucasus, as well as the policies of the West, especially the United States, against Iran's influence in the southern part of the Soviet Union, led to the emergence of new governments.

Conclusion: As discussed earlier, as we move away from the emergence of these new nations in Central Asia and the collapse of the Soviet Union, the governments of Iran and Turkey are aware of the dangers of over-competition especially in the economic and energy sectors (Oil and gas) and also by discovering areas of joint cooperation, including security issues that both countries faced, they have tried to reduce the scope of competition and their relationship towards cooperation or at least a mixture of cooperation and competition. Of course, it should be emphasized that geopolitically, the two countries, despite having sometimes-conflicting interests are forced to cooperate with each other and as the course of relations between the two shows, the two countries cannot have long-term strained relations. In short, the rivalry between Iran and Turkey in Eurasia is not a worrying issue for Iran, especially given the turmoil in the surrounding countries. The Caucasus is more geopolitically important, but Russia's influence and activities in that region overshadow the sense of rivalry between Iran and Turkey. The same is true of Central Asia. In both regions, Russia remains the main power and its political influence is much greater than that of Iran and Turkey.

Keywords: Eurasia, Iran, Geopolitical Foundations, Turkey, Foreign Policy.

تأثیر بنیان‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران

نسبت به ترکیه در اوراسیا

افشین متقی*

دانشیار، گروه جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی

آرش سلطانی

دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه خوارزمی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۶ - تاریخ تصویب: ۱۴۰۱/۰۴/۱۸)

چکیده

رقابت‌های قدرتی در سیاست خارجی کشورها از دیرباز بر شکل‌گیری روابط میان کشورها تأثیر اساسی داشته است. در این میان بنیان‌های ژئوپلیتیک از مهم‌ترین متغیرهای مؤثر در شکل‌گیری و روش سیاست خارجی کشورهاست. این بنیان‌ها واقعیت‌هایی هستند که ماهیت جغرافیایی سیاسی دارند و بر رفتار سیاسی، راهبردها، منافع و هدف‌های ملی، امنیت ملی، یکپارچگی سرزمینی، بقا و موجودیت کشورها نیز تأثیر می‌گذارند. هم‌جواری جمهوری اسلامی ایران با مناطق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی متعدد از مهم‌ترین فرصت‌های مربوط با سیاست خارجی است. ایران برای دستیابی به هدف‌ها و منافع ملی در سیاست خارجی خود باید بنیان‌های ژئوپلیتیکی برگرفته از موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژی خود را به‌ویژه نسبت به همسایگانش در نظر بگیرد. در این میان، کشور ترکیه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین همسایگان و بازیگران ایران در منطقه اوراسیا برای دستیابی به هدف‌ها و منافع ملی در سیاست خارجی خود ناچار به برقراری ارتباط در زمینه‌های مختلف با هم هستند. این مسئله لزوم بررسی روابط دو کشور را نشان می‌دهد. در این نوشتار از روش تحلیل مقایسه‌ای و از داده‌های کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده می‌کنیم. یافته‌های نوشتار نشان می‌دهد متناسب با سیاست‌های به‌کارگرفته شده هر دو کشور در این منطقه، جمهوری اسلامی ایران با توجه به مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی که عبارت‌اند از مؤلفه‌های اقتصادی، امنیتی، فرهنگی و زیرمجموعه‌های این موارد برای دستیابی به منافع ملی بیشینه، روابطی از تعاملی تا رقابتی را نسبت به ترکیه انتخاب کرده است.

واژگان اصلی: اوراسیا، ایران، بنیان‌های ژئوپلیتیکی، ترکیه، سیاست خارجی.

*. نویسنده مسئول: E-mail: a.mottaghi@khu.ac.ir

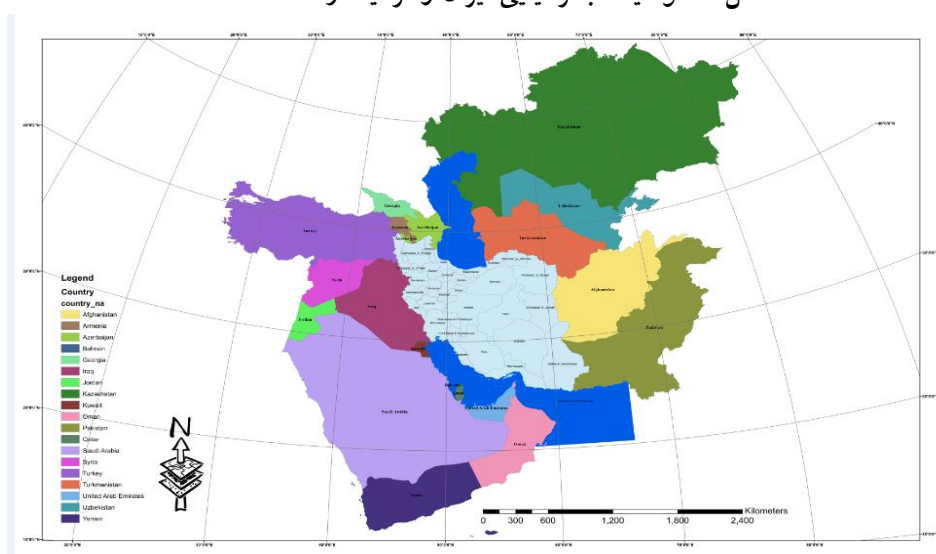
مقدمه

منطقه اوراسیا به دلیل برخورداری از موقعیت ویژه ژئوپلیتیکی،^۱ ژئواکونومیکی^۲ و ژئواستراتژیکی،^۳ جایگاه ویژه‌ای در سیاست‌گذاری‌های قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای دارد. در این میان دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه نیز به دلیل قرارگرفتن در این منطقه همواره تلاش کرده‌اند با کاربری سیاست‌های مختلف در زمینه هدف‌های ملی گام بردارند و منافع ملی خود را از این رهگذر تأمین کنند. هر دو کشور می‌کوشند با توجه به امکانات و تنگناهای سیاست خارجی خود نفوذشان را در منطقه گسترش دهند. مقام‌های ترکیه آرزوی دیرینه خود را ایفای نقش پل ارتباطی میان غرب و شرق می‌دانند. از این‌رو، با وجود کوشش فراوان برای عضویت در اتحادیه اروپا، خواهان گسترش روابط خود با کشورهای پیرامونی هستند. هدف اصلی ترکیه از جست‌وجوی متحدان منطقه‌ای در آسیای مرکزی، بیشتر هدف‌های اقتصادی است. ترکیه بازارهای این کشورها را برای صادرات صنعتی و نیمه‌صنعتی خود مهم می‌داند و می‌کوشد نقش انتقال‌دهنده انرژی این منطقه به اروپا را داشته باشد. همچنین، نیازهای خود به انرژی‌های فسیلی را برآورده سازد. از سوی دیگر، درحالی‌که با فروپاشی اتحاد شوروی و گشایش مرزهای جدید، نه تنها تهدیدهای نظامی علیه ایران کاهش یافت، بلکه فرصت‌های جدید متنوعی را برای ایران نیز به وجود آورد. ایران علاوه بر دین مشترک، با بیشتر جمهوری‌های آسیای مرکزی پیوندهای تاریخی، قومی و فرهنگی دارد و با تاجیکستان و مردم سمرقند و بخارا در ازبکستان نیز زبان مشترک دارد. همچنین از نظر مسائل ژئوپلیتیکی هیچ یک از این جمهوری‌ها به‌طور مستقیم به آب‌های آزاد دسترسی ندارند و منطقه آسیای مرکزی مانند خط حائل میان جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه قرار گرفته است. از این‌رو، جمهوری اسلامی ایران باید راهبرد سیاست خارجی خود را به‌شکلی تدوین کند که با بهره‌گیری از زیربناهای ژئوپلیتیکی‌اش، بتواند به منافع ملی خود در مقابل ترکیه در منطقه اوراسیا دست یابد. از آنجا که هر پژوهشی، به دلیل ایجاد تمرکز پژوهشی، پیرامون یک یا چند پرسش اساسی ایجاد می‌شود، پرسش این نوشتار این است که بنیان‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران چه آثاری بر روابط با ترکیه در اوراسیا دارند؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که بنیان‌های ژئوپلیتیکی (رقابت منطقه‌ای، اقتصادی، ایدئولوژیکی، سیاسی و امنیتی و پان‌ترک‌گرایی) آثار دوگانه و متضادی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با ترکیه دارند؛ به‌طوری‌که روابط ژئوپلیتیکی دو کشور را به‌صورت تعاملی رقابتی صورت‌بندی می‌کند.

1. Geopolitical
2. Geoeconomic
3. Geostrategic

نوشتار حاضر از نظر نوع پژوهش، کاربردی محسوب می‌شود و از نظر روش از روش تحلیل مقایسه‌ای بهره گرفته است. این روش از اسناد معتبر موجود و منابع مشابه اطلاعات به‌عنوان منبع داده استفاده می‌کند. روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات این نوشتار بر اساس مطالعه کتاب‌ها، مقاله‌ها و پایان‌نامه‌های در دسترس و همچنین منابع اینترنتی است. پس از گردآوری و طبقه‌بندی اطلاعات، تجزیه و تحلیل آن‌ها از راه توصیفی و مبتنی بر تفکر و منطق استدلال انجام شده است.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی ایران و ترکیه در منطقه

Source: Authors

پیشینه پژوهش

اوزرایمر و کلیک (۲۰۲۲) در مقاله‌ای تعارض در روابط ایران و ترکیه و میدان‌های رقابت میان این دو کشور را بررسی کرده‌اند. به باور آن‌ها روابط ایران و ترکیه بعد از سرکارآمدن حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه، به سوی رقابت گرایش یافت. با این حال، آنچه از تعارض مستمر و تنش عمیق روابط این دو کشور جلوگیری کرد، وجود روابط پایدار اقتصادی بین دو کشور است که به‌ویژه پس از سال ۲۰۱۳ شدت یافته است. کوهن و شامکی (۲۰۲۲) در مقاله‌ای جنگ‌های نیابتی ایران را بررسی کرده‌اند. آن‌ها جنگ نیابتی ایران در خاورمیانه را موفق ارزیابی و وزن ژئوپلیتیکی ایران را فراتر از ترکیه و عربستان سعودی برآورد کرده‌اند. با این حال تأکید کرده‌اند آسیای مرکزی و قفقاز، حیات خلوت ترکیه است و به‌ویژه بعد از حمله نظامی روسیه به اوکراین، ترکیه برای تعمیق حضور خود در آسیای مرکزی و قفقاز بیشتر تلاش کرده است.

بالجی و مونکو (۲۰۲۱) در کتابی با عنوان «نبردهای منطقه‌ای ایران و ترکیه» به این نتیجه رسیده است که دو کشور ایران و ترکیه، خوانش‌های متفاوتی از اسلام دارند. سیاست‌های منطقه‌ای ایران را همچنان می‌توان به‌نوعی در زمینه سیاست‌های شیعه‌گرایانه صفویه دانست. در مقابل، ترکیه نیز آشکارا سیاست‌های اسلام‌گرایانه عثمانی را تولید و توزیع می‌کند. این دو حوزه متفاوت، سبب شده است تفسیرها و ذهنیت‌های دو کشور از نظم منطقه‌ای، متفاوت و گاه متضاد باشد. واستینیچ (۲۰۲۱) در مقاله «آسیای مرکزی در تصور ژئوپلیتیکی ایرانی‌ها» که در مجله مطالعات اوراسیای دانشگاه کمبریج منتشر شده است، موضوع‌های مرتبط با ایران در این منطقه را همکاری اقتصادی منطقه‌ای، سیاست خط لوله، وضعیت دریای خزر، همکاری امنیتی و دیپلماسی فرهنگی می‌داند و موقعیت ایران را برای استفاده از این ظرفیت کم‌نظیر بیان می‌کند. سینکایا (۲۰۰۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «تعارض و همکاری در روابط ترکیه و ایران در سال‌های ۱۹۸۹ تا ۲۰۰۱» اختلاف‌های ایدئولوژیکی ایران و ترکیه را از مهم‌ترین عوامل رقابت و تنش بین دو کشور بعد از انقلاب در ایران و فروپاشی اتحاد شوروی می‌داند و می‌گوید این عامل بر روابط دو کشور تأثیر عمیقی دارد.

افشردی (۱۳۷۱) در رساله دکتری خود با عنوان «تحلیل ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه قفقاز و ارائه الگوی مناسب»، با ارائه تحلیل ژئوپلیتیک، سیاست خارجی ایران در منطقه قفقاز را نقد و بررسی کرده است و ضعف توجه به عوامل ژئوپلیتیک در تدوین سیاست خارجی را از مهم‌ترین دلایل وقوع این روند می‌داند. داود اوغلو (۲۰۰۳) در کتاب «عمق راهبردی، موقعیت ترکیه در صحنه بین‌الملل»، در بخش سوم کتاب به روابط ایران و ترکیه به‌عنوان دو همسایه قدرتمند منطقه از نظر سیاست جغرافیایی پرداخته که در سال‌های اخیر با وجود اختلاف‌نظر در برخی از مسائل منطقه‌ای، تحولی مثبت و سازنده را شاهد بوده و آثار این تحول در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی بروز یافته است و همچنان با روندی رو به رشد ادامه دارد.

غریب‌اف و ابراهیم‌اف (۲۰۱۳) در بخشی از مقاله «رقابت‌های ژئوپلیتیکی در اوراسیا» علاوه بر برشمردن برتری‌های کشورهای نواستقلال اوراسیا پس از فروپاشی اتحاد شوروی برای کشورهای همسایه به‌ویژه ایران و ترکیه، نوع علائق و سیاست‌های به‌کارگرفته‌شده ایران را در این منطقه برای رسیدن به بیشترین منافع ملی بسیار با اهمیت می‌داند. الیک، در کتاب «روابط ایران و ترکیه در سال‌های ۱۹۷۹ تا ۲۰۱۱»، توضیح واقع‌بینانه و قابل فهمی از روابط دیپلماتیک،^۱ امنیتی و انرژی بیش از سی سال ایران و ترکیه را ارائه می‌دهد. در انجام این کار اهمیت هر دو کشور و روابط آن‌ها با یکدیگر را به چشم‌انداز گسترده سیاسی منطقه‌ای پیوند

می‌دهد. فاخری (۲۰۲۱)، در مقاله‌ای موانع سیاست‌های منطقه‌ای ایران در آسیای مرکزی را بیان می‌کند. به نظر او هژمونی روسیه و ترکیه و به‌ویژه تسری یافتن رقابت‌های ایران و ترکیه از میدان سوریه به آسیای مرکزی و قفقاز از موانع مهم ایران در سیاست‌های منطقه‌ای در آسیای مرکزی است.

رفیع و مظلومی (۱۳۹۱)، در مقاله «موانع همگرایی ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز»، این موانع را درباره سه بعد اصلی یعنی ایدئولوژیک، ژئوپلیتیک و تقابل نقش‌های منطقه‌ای و رقابت اقتصادی متبلور و متمرکز می‌دانند. دولت‌های ایران و ترکیه با آگاهی از زیان‌های متقابل رقابت بیش از حد به‌ویژه در زمینه اقتصادی و البته انرژی (نفت و گاز) و همچنین با کشف زمینه‌های همکاری مشترک از جمله مسائل امنیتی که هر دو کشور با آن روبه‌رو بودند، تلاش کرده‌اند از دامنه رقابت بکاهند و روابط خود را به‌سوی همکاری یا دست‌کم آمیزه‌ای از همکاری و رقابت پیش ببرند.

صدیق (۱۳۹۵)، در مقاله «نگاه نظری به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه در منطقه اوراسیا» نظریه‌های مهم حوزه سیاست خارجی مرتبط با سیاست‌های ایران و ترکیه در منطقه اوراسیا را تبیین کرده و نتیجه می‌گیرد که سیاست خارجی غیرایدئولوژیک و اقتصاد مبنای ترکیه در منطقه اوراسیا سبب تأمین منافع ملی این کشور به‌صورت مطلوب شده است. در حالی که سیاست خارجی ایدئولوژیک و ارزش‌گذارانه ایران نتوانسته است منافع ملی را تأمین کند.

کولایی و کاویانی (۱۳۹۷)، در مقاله «ایران و ترکیه در مجموعه امنیتی آسیای مرکزی» در پاسخ به این پرسش که «چه فرصت‌هایی برای نقش‌آفرینی ایران و ترکیه در مجموعه امنیتی آسیای مرکزی وجود دارد؟» پیشنهاد می‌کنند که در سطح کلان، بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود نظامی، امنیتی، سیاسی و به‌ویژه اقتصادی در آسیای مرکزی، جز در چارچوب سیاست خارجی توسعه‌محور و شرایط غیرامنیتی کشور در جامعه جهانی انجام نخواهد شد. با به‌دست‌آوردن حمایت جامعه بین‌المللی بر پایه روابط سیاسی غیرایدئولوژیک با پشتیبانی خود جمهوری‌های هدف، می‌توان از فرصت‌ها استفاده کرد. در سطح عملیاتی، شرط به‌نتیجه‌رسیدن هدف‌های تعیین‌شده در منطقه، هماهنگ‌کردن سیاست خارجی با رویکرد اقتصادی و همراهی روابط تجاری با دیپلماسی عمومی است.

النعیمات و دیگران (۲۰۱۹)، در مقاله «علائق ژئوپلیتیکی ایران در آسیای مرکزی» به تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی در چارچوب پیکربندی جدید ژئوپلیتیکی، بررسی جنبه‌های اقتصادی و سیاسی تقویت‌کننده ایران در منطقه می‌پردازند. همچنین تغییرهای وضعیت ژئوپلیتیکی در آسیای مرکزی پس از لغو تحریم‌های آمریکا علیه

ایران را بررسی کرده و توصیه‌هایی در مورد بهبود نفوذ و به‌ویژه تصمیم‌های سیاست خارجی کرده‌اند.

مبانی مفهومی پژوهش

ژئوپلیتیک

واژه «ژئوپلیتیک»^۱ ترکیب دو کلمه است: «ژئو»^۲ که منظور از آن در اینجا «کره زمین» است و «پلیتیک»^۳ که «سیاست» معنی می‌دهد. این ترکیب را می‌توان به کنایه «سیاست جغرافیایی» معنی کرد؛ ولی منظور از ترکیب ژئوپلیتیک این نیست، بلکه مطالعه‌ی سیاستی را هدف دارد که جهان‌شمول باشد یا اینکه در سطح مناطق تعریف‌شده‌ی جغرافیایی در صحنه‌ی جهانی، رقابت سیاسی میان قدرت‌ها را مطالعه کند. ژئوپلیتیک همچنین از نقش‌آفرینی‌های سیاسی محیطی در چارچوب مفهوم «قدرت» بحث می‌کند. به این ترتیب، ژئوپلیتیک را می‌توان «مطالعه‌ی رقابت میان قدرت‌ها، برای ایجاد سلطه بر منطقه یا جهان با استفاده از امکاناتی که محیط جغرافیایی در اختیار می‌گذارد»، تعریف کرد. در این بازتاب است که ژئوپلیتیک از رابطه‌ی میان سه عنصر اصلی به وجود می‌آید که عبارت‌اند از «رقابت» که مولد سیاست است، «قدرت» که پدیده‌ای سیاسی است و «جغرافیا» که فضای لازم را برای محیطی ساختن رقابت سیاسی در اختیار می‌گذارد (Mojtahedzadeh, 2013: 8-9). به این ترتیب، ژئوپلیتیک ارتباط انسان با طبیعت، ارتباط قدرت ملی و جغرافیا یا ریشه‌های جغرافیایی قدرت ملی و میزان امکان تغییر عوامل محیط زیست را در جهت رفع نیازهای انسانی و ملی بررسی می‌کند. قدرت ملی و کنترل سرزمینی کانون این نظریه است. در واقع، جوهر ژئوپلیتیک را قدرت تشکیل می‌دهد (Mojtahedzadeh, 2013: 8-9).

بنیان‌های ژئوپلیتیک

منظور از بنیان‌های ژئوپلیتیکی متغیرهایی هستند که نتیجه‌ی تأثیرگرفتن و تأثیرگذاشتن عوامل سیاسی و جغرافیایی بر روی یکدیگر هستند. به‌طوری که پدیدارهای حاصل از کنش و واکنش آن‌ها بر همدیگر، نه فقط جغرافیایی هستند و نه فقط سیاسی، بلکه آن‌ها عواملی هستند که سیاست داخلی یک کشور و همچنین روابط آن را با دیگر کشورها و بازیگران عرصه‌ی بین‌المللی به میزان زیادی در تأثیر قرار می‌دهند. این جدا از مسائلی در هر کدام از جنبه‌هایی مانند ایدئولوژیکی، سیاسی، اجتماعی کشورهاست. بنابراین متغیرهای ژئوپلیتیکی برگرفته از روابط متقابل عوامل جغرافیایی، محیطی و عامل سیاست و قدرت است که در این رابطه

1. Geopolitics
2. Geo
3. Politics

عوامل جغرافیایی و محیطی به‌عنوان متغیر مستقل و عامل سیاست و قدرت به‌عنوان متغیر وابسته نقش آفرینی می‌کنند (Hosseinpour Pouyan, 2014: 9).

سیاست خارجی

سیاست خارجی عبارت است از مجموعه روش‌ها، تدبیرها، روش‌ها و انتخاب مواضعی که یک دولت در برخورد با مسائل خارجی در چارچوب هدف‌های کلی حاکم بر نظام سیاسی به کار می‌گیرد. به بیانی، سیاست خارجی بازتاب هدف‌ها و سیاست‌های یک دولت، در صحنه روابط بین‌الملل و در ارتباط با دیگر دولت‌ها، جوامع، سازمان‌های بین‌المللی، نهضت‌ها، افراد بیگانه و رویدادهای جهانی است. بنابراین نقطه آغاز در سیاست خارجی هر کشوری، نیازها و آرمان‌هایی است که به‌عنوان هدف‌های ملی بیان و برای تحقق و تأمین آن‌ها تلاش می‌شود (Mohammadi, 1998: 23). بر این اساس، سیاست خارجی این‌گونه تعریف می‌شود: «مجموعه‌ای از هدف‌ها، دستور کارها یا هدف‌هایی که مقام‌های رسمی یا نهادهای حاکمیتی در رابطه با کنشگران یا شرایط محیطی خارج از حاکمیت دولت ملت طراحی کرده‌اند و هدف آن تأثیرگذاری بر هدف به شیوه مورد نظر سیاست‌گذاران است». پس سیاست خارجی حوزه‌ای از روابط سیاسی کشورها است که از ژئوپلیتیک متأثر می‌شود (Sajjadpour, 2005: 125).

بنیان‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در برابر ترکیه در اوراسیا

– تقابل نقش‌های منطقه‌ای

بسیاری معتقدند تلاش متقابل برای تبدیل شدن به یک قدرت برتر منطقه‌ای، ریشه اصلی رقابت‌های ایران و ترکیه در حوزه جنوبی اتحاد شوروی را تشکیل می‌دهد. نقشی که تاکنون ترکیه در منطقه به دنبال ایفای آن بوده در واقع ترکیبی است از مؤلفه‌های ژئوپلیتیک و ملاحظه‌های استراتژیک (Seddigh, 2004: 178). ترکیه با کاربست سیاست‌هایی می‌خواهد ضمن همراهی مردم این مناطق با خود، رهبری آنان را بر عهده بگیرد و در مقابل بنیادگرایی اسلامی و روسیه، خود را به‌عنوان الگو بر این مناطق معرفی کند. ترکیه همچنین با هدف جلب حمایت آمریکا و غرب تلاش می‌کند به‌عنوان تسهیل‌کننده سیاست این کشورها در منطقه عمل کند. ایران در مقابل ترکیه، نقش خود را بیشتر بر اساس واقعیت‌های ژئوپلیتیکی و شرایط موجود در منطقه استوار کرده است. چندجانبه‌گرایی منطقه‌ای و دیپلماسی حل و فصل اختلاف‌ها، عناصر اصلی نقش ایران در آسیای مرکزی و قفقاز هستند. ایران برخلاف دیدگاه رهبری طلبانه ترکیه، تمایل دارد هدف‌ها و علایق خود را در حوزه جنوبی اتحاد شوروی با گسترش همکاری‌های منطقه‌ای و جلب مشارکت این دولت‌ها پیش ببرد. اقدام‌های پیگیر ایران برای احیای دوباره سازمان همکاری‌های منطقه‌ای (اگو)، پیشنهاد و تأسیس تشکلهای جدید مانند سازمان همکاری دریای خزر، نمونه‌های آشکاری از چنین گرایشی هستند. مؤلفه دوم معطوف است که ایران همچنین در راستای حفظ ثبات و حل و فصل سازنده اختلاف‌های

موجود در منطقه به دنبال فعالیت‌های میانجیگرانه است. چنین شیوه‌های سبب شده است ایران به عنوان عامل تثبیت‌کننده از سوی کشورهای منطقه و نهادهای بین‌المللی مورد تقدیر قرار گیرد. گسترش خطوط مواصلاتی و پیوندهای کهن تاریخی و فرهنگی امتیازهای مهمی هستند که ایران با بهره‌گیری از آن می‌تواند نقش منطقه‌ای خود را به شکل فعال انجام دهد. تحقق چنین وضعیتی ایران را به کانون مواصلاتی و محور ارتباط‌های منطقه‌ای تبدیل می‌کند (Seddigh, 2004: 181).

- مؤلفه اقتصادی

رقابت اقتصادی آشکارترین شکل تقابل دو کشور ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز است. خطوط انتقال نفت و گاز، روابط تجاری، سرمایه‌گذاری و بازار مصرف از حوزه‌هایی هستند که زمینه رقابت اقتصادی دو کشور را به وجود می‌آورد. وجود ذخایر عظیم انرژی‌های فسیلی در کشورهای جمهوری آذربایجان، ترکمنستان، قزاقستان و ازبکستان سبب شده است که منطقه آسیای مرکزی و حوزه خزر به عنوان خلیج فارس دوم مطرح شود. با وجود اینکه انتقال انرژی این منطقه از مسیر جنوبی (ایران) از نظر هزینه، طول مسیر و امنیت به صرفه‌تر است، آمریکا به دلیل کاهش نفوذ ایران در حوزه خزر از ساخت هر نوع خط لوله از مسیر جنوبی مخالفت می‌کند. در مقابل از مسیرهای جایگزین پیشنهادی ترکیه حمایت می‌کند. انتقال انرژی از مسیر ترکیه ضمن کاهش نفوذ ایران و ازدست‌دادن فرصت‌های موجود به ترکیه این امکان را می‌دهد تا با به‌دست‌آوردن منافع اقتصادی، نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاست و اقتصاد این کشورها داشته باشد.

در این زمینه نقش فعال ترکیه در سیاست انرژی آسیای مرکزی ارتباط نزدیکی با رویکرد جدید سیاست خارجی ترکیه دارد که امنیت انرژی در منطقه را به عنوان منافع ملی با ارزش می‌داند. در طول جنگ سرد، سیاست خارجی ترکیه به طور معمول منزوی و غیرفعال بود. در این دوره ترکیه انرژی خود را بر توسعه داخلی متمرکز کرده و بر آن شد تا از تنش‌های خارجی جلوگیری کند که می‌توانست آن را از هدف خود منحرف کند. اما نیاز شدید ترکیه به منابع انرژی برای توسعه به طور قابل درکی بر دستور کار ترکیه در سال‌های اخیر تأثیرگذار بوده است. از نظر منابع نفت و گاز ترکیه منابع خاصی در این زمینه ندارد و واردکننده این نوع منابع انرژی است.

در این زمینه، استدلال رایج این است که با توجه به روند رو به رشد مصرف انرژی ترکیه، این کشور می‌توانسته است از موقعیت جغرافیایی و تأثیر راهبردی خود برای برقراری روابط قوی با تولیدکنندگان نفت و گاز آسیای مرکزی استفاده کند تا از راه حلی برای مشکل انتقال منابع انرژی این منطقه باشد. همچنین مشکل تأمین منابع انرژی و افزایش نقش راهبردی ترکیه

را بر طرف کند که بعد از جنگ سرد بسیار کم‌رنگ شده بود. بنابراین ترکیه به‌عنوان تسهیل‌کننده اولیه در ایجاد امتیاز انرژی اوراسیا و در ارتباط نزدیک با ایالات متحد توانست به مرکز مهم انتقال نفت و گاز دریای خزر در بازارهای جهانی تبدیل شود (Ogutctu, 2003: 19-20). در حال حاضر مصرف نفت در ترکیه حدود ۶۳۵ هزار بشکه در روز است که در رتبه ۲۰ جهان است (EIA, 2011: 7). به همین دلیل ترکیه پیگیر سیاست‌هایی است تا نیاز در حال رشد خود را به انرژی با استفاده از منابع گسترده و به‌صرفه برطرف کند. چنین سرمایه‌گذاری‌های هنگفتی نمی‌تواند فقط با مالیات دولتی ایجاد شود؛ بلکه منابع بین‌المللی باید درگیر شوند تا سرمایه‌گذاری‌های لازم را برای انرژی انجام دهند. موقعیت راهبردی ترکیه به‌عنوان پلی بین ذخایر انرژی از شرق و بازار مصرفی در غرب است. این کشور به‌طور طبیعی محل انتقال ذخایر هیدروکربنی از روسیه، ایران، عراق و به‌تازگی آسیای مرکزی است. بنابراین عجیب نیست که ترکیه چه به‌عنوان مصرف‌کننده و چه به‌عنوان محل انتقال برای صادرات از قلمروی خود به اروپا به‌طور گسترده در طرح‌های اصلی خط لوله در منطقه نقش دارد. نقطه ثقل این موضوع در خط لوله باکو-تفلیس-جیحان بود. این مسئله که ترکیه از راه خط لوله ارتباطی باکو-جیحان در دریای مدیترانه یکی از صادرکنندگان نفت جمهوری آذربایجان و آسیای مرکزی باشد، برای اولین بار در سطح سیاسی توسط رؤسای جمهور «اوزال» در ترکیه و «والسیبکی» در آذربایجان مورد بحث قرار گرفت (Ogutcu, 2003: 29-30).

به علاوه چون در دوره شوروی و بعد از فروپاشی این کشور شرکت «گازپروم» روسیه انحصار بازار انرژی را به دست داشت و از این راه اراده سیاسی خود را به منطقه تحمیل می‌کرد، بعدها آمریکا با حضور در قفقاز برای کاهش این انحصار، ساخت خطوط لوله نفت و گاز را مطرح و به بهره‌برداری رساند. از این‌رو، آمریکایی‌ها به راه‌گذر انرژی شرق به غرب توجه جدی کردند که نتیجه آن برنامه‌ریزی ساخت خط انتقال نفت باکو-تفلیس-جیحان و خط انتقال گاز باکو-تفلیس-ارزروم بود. از دیدگاه آمریکایی‌ها عبور این خط لوله انرژی از خاک جمهوری آذربایجان، گرجستان و ترکیه ضمن تحکیم روابط سیاسی و اقتصادی این کشورها، نفوذ روسیه و ایران را کاهش می‌دهد (Baban and Shiriyevev, 2010: 96-7).

ترکیه نیز سه دلیل برای تأکید بر اهمیت خط لوله باکو-جیحان داشت: مورد اول اینکه، ترکیه به‌عنوان یک کارگزار مهم برای رقابت‌های راهبردی خطوط لوله در منطقه شناخته شده، که هم‌زمان می‌تواند پیوند اقتصادی و سیاسی بلندمدتی را با ایالات ترک‌زبان برقرار کند. منافع اقتصادی دومین عاملی است که موجب حمایت ترکیه از خط لوله باکو-جیحان شد. دسترسی به ذخایر نفتی از دلایل دیگر علاقه ترکیه به طرح باکو-جیحان است. سومین و پیچیده‌ترین دلیل برای حمایت ترکیه از خط لوله باکو-جیحان به نگرانی‌های این کشور درباره محیط زیست برمی‌گشت که مربوط به رفت‌وآمد تانکرهای نفت از تنگه‌های ترکیه است. کشتی‌هایی

که برای عبور از دریای سیاه به دریای اژه و آن طرف مدیترانه باید از تنگه‌های باریک بسفر و داردانل و دریای مرمره عبور کنند (Ruseckas, 2000: 217-36).

یکی از مسائلی که منافع تجاری ترکیه و هدف‌های ژئوپلیتیکی این کشور را در این منطقه به چالش می‌کشد، مطرح‌بودن ایران به‌عنوان ارزان‌ترین، کارآمدترین و امن‌ترین راه برای انتقال نفت دریای خزر به بازارهای جهانی است (Martin and Keridis, 2004: 232). انتقال نفت و گاز منطقه از مسیرهایی غیر از مسیر ایران ضمن کاهش نفوذ و فرصت‌های رقیب، به ترکیه امکان می‌دهد تا هم از درآمد قابل توجهی برخوردار شود و هم نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاست و اقتصاد دولت‌های تازه تأسیس بیابد. از سوی دیگر، آینده منافع انرژی منطقه آسیای مرکزی، علاوه بر جنبه‌های ژئواکونومیک، از نظر ژئوپلیتیکی نیز برای جمهوری اسلامی ایران اهمیت ویژه‌ای دارد و هرگونه تحولی در این مورد می‌تواند پیامدهای مهمی را در بعد اقتصادی برای امنیت ملی کشورمان ایجاد کند. با در نظر گرفتن معیارهای اقتصادی باید گفت ایران ظرفیت‌های گسترده‌ای برای انتقال کالا، سوخت و عبور خطوط لوله نفت و گاز آسیای مرکزی فراهم کرده است؛ به‌گونه‌ای که می‌تواند به‌عنوان پلی به اقتصاد جهانی نه تنها کوتاه‌ترین و امن‌ترین راه برای صدور نفت و گاز (Mojtahedzadeh, 2001: 17) در دریای خزر به ژاپن و خاور دور باشد، بلکه مزایای دیگری مانند تجربه نود ساله ایران در صنایع نفت و گاز، تأسیسات نفتی و گازی ایران، تسهیلات بندری ایران و پالایشگاه‌ها و شبکه لوله‌های نفتی و گازی موجود را دارد که سبب برتری مسیر ایران نسبت به دیگر مسیرها می‌شود (Ghoodarzi, 2008: 124).

منافع اقتصادی ایران در آسیای مرکزی و تأکید بیشتر ترک‌ها بر منافع اقتصادی در همین منطقه (به‌جای تأکید بر سیاست‌های پان‌ترک‌گرایی) سبب می‌شود تا دو بازیگر در آینده رقابت اقتصادی بیشتری داشته باشند که امکان تسری آن به رقابت‌های سیاسی در این منطقه نیز وجود دارد. این موضوع به این دلیل بیشتر اهمیت می‌یابد که با توجه به حمایت‌های آمریکا از ترکیه در این منطقه، در صورت تأثیر دیگر عوامل یادشده بر روابط ایران و ترکیه، رقابت اقتصادی در این منطقه ظرفیت تبدیل شدن به دشمنی‌های راهبردی را دارد. در واقع، ترکیه با آگاهی از تمایل برخی از شرکت‌های نفتی به مسیر ایران از آن بیم دارد که با نرمش سیاست، آمریکا نسبت به ایران، پافشاری این کشورهای برای گزینش مسیر ایران به‌جای مسیر باکو-جیحان تشدید شود. علاوه بر آن، رهبران ترکیه به خوبی می‌دانند که با بهبود روابط ایران با غرب و به‌ویژه آمریکا، آنکارا اهمیت پیشین خود را از دست می‌دهد. به بیانی، مشارکت دو کشور در روابط اقتصادی منطقه آسیای مرکزی نه تنها مبتنی بر رشد سیاسی آن‌ها است؛ بلکه ریشه در روابط فرهنگی، نژادی و تاریخی آن‌ها نیز دارد (Karimov and Aliyev, 2011: 24).

بنابراین رابطه اقتصادی ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز با تأکید بر مؤلفه انرژی به دلیل ورود این منطقه در معادلات سیاسی و جلب توجه جامعه بین‌المللی به آن، به شدت در تأثیر ژئوپلیتیک و سیاست‌های کشورهای فرامنطقه‌ای قرار گرفته است. در واقع هدف‌های ترکیه برای آینده اقتصادی خود دسترسی به ابزار انرژی منطقه و صدور خدمات فنی مهندسی و کالا و همچنین برقراری روابط فرهنگی عمیق‌تر در این مناطق برای افزایش وابستگی این کشورها به خود است. از سوی دیگر ترکیه در این دوره نسبت به گذشته موفق‌تر عمل کرده است. جریان اوراسیاگرایی در ترکیه از نظر سیاسی به محور آمریکا- ترکیه- اسرائیل تأکید می‌کند و از نظر اقتصادی بر نفوذ اقتصادی ترکیه در قفقاز و آسیای مرکزی تأکید می‌کند و همواره حامی ساخت خط لوله باکو- تفلیس جیحان بوده است تا از این راه موقعیت ژئواکونومیک ترکیه را افزایش دهد؛ آمریکا و اسرائیل هم از رویکرد اوراسیاگرایی در سیاست خارجی ترکیه حمایت می‌کنند تا مانع نفوذ روسیه و ایران در مناطق پیرامونی ترکیه شوند (Chandrasekharam and Baba, 2022: 230).

مؤلفه ایدئولوژیکی و فرهنگی

پس از فروپاشی اتحاد شوروی، نوعی خلأ ژئوپلیتیکی در منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به وجود آمد. قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تلاش کردند با نفوذ خود در این منطقه از این وضعیت بهره بگیرند و الگوی خویش را بر آن تحمیل کنند. صرف‌نظر از پیشینه ژئوپلیتیک فروپاشی اتحاد شوروی و تأثیر دوران‌ساز آن در شکل‌گیری معادلات نوین قدرت در صحنه بین‌المللی، این تحول همانند بن‌بستی در شیوه نوسازی اجتماعی یعنی مدل سوسیالیستی سازماندهی و توسعه جامعه بود. بنابراین نابودی و بی‌اعتباری که پیامد فروپاشی اتحاد شوروی بر مدل توسعه سوسیالیستی تأثیر گذاشت، منجر شد در مناطق زیر سلطه مسکو خلأ بزرگ سیاسی و ایدئولوژیک پدید آید. مهم‌ترین مسئله‌ای که در چنین شرایطی ذهن‌ها را به خود متوجه کرد، ماهیت و نوع الگوی جایگزین سوسیالیسم در این منطقه بود. در این زمینه ویژگی‌های فرهنگی همراه با موقعیت جغرافیایی دولت‌های نوین‌یاد منطقه آسیای مرکزی و قفقاز و حضور جدی و تنگاتنگ ایران و ترکیه پس از اعلام موجودیت این کشورها سبب شد تا بر شک‌وگمان مربوط به مجادله ایدئولوژیک میان اسلام‌گرایی و عرفی‌گرایی در این منطقه افزوده شود (Nowrouzi, 2000: 130). به بیانی، بعد از فروپاشی اتحاد شوروی و به دنبال تشکیل جمهوری‌های مستقل و همچنین در پی ایجاد خلأ ژئوپلیتیک در منطقه و حضور بازیگران منطقه‌ای از جمله ایران و ترکیه در «بازی بزرگ و جدید» رقابت‌های سیاسی و ایدئولوژیک در صحنه منطقه‌ای شکل گرفت که نشان‌دهنده نوعی «رویارویی الگوها» بود (Koolae, 2005: 34). این «رویارویی» عنصر جدیدی را به سیاست‌های قدرتی بازی بزرگ

اضافه کرد. این بار ایدئولوژی‌ها و نه امپراتوری‌ها وارد صحنه رقابت شده‌اند. بازیگران اصلی این صحنه، روسیه، ترکیه و ایران شناخته شده‌اند (Herzick, 1996: 21).

در دهه ۱۹۹۰ این برداشت در میان سیاست‌مداران ترک وجود داشت که برای پذیرفته شدن در اتحادیه اروپا باید ترکیه سیاست مبتنی بر «بازیگر مهم» چندمنطقه‌ای را در پیش گیرد. بر این اساس، ترکیه به سوی خاورمیانه و آسیای مرکزی و قفقاز حرکت کرد (Efegil, 2008: 166-172). در این زمینه، گوئن در سال ۱۹۹۸ سازمان «گفت‌وگوی اوراسیایی» را در ترکیه ایجاد کرد که مهم‌ترین هدف آن گسترش نفوذ فرهنگی ترکیه در مناطق مختلف دنیا است که در این میان کشورهای قفقاز، روسیه و آسیای مرکزی مورد توجه ویژه این سازمان قرار گرفته‌اند. این سازمان امروز توانسته است به استثنای ازبکستان، دفتر خود را در دیگر کشورهای منطقه برپا کند. در بعد فرهنگی آنچه در روابط بین ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی خودنمایی می‌کند، دو عنصر پان‌ترک‌گرایی و اسلام‌گرایی است که عنصر اول را ترکیه و عنصر دوم را ایران نمایندگی می‌کنند. اگر چه دولت ترکیه از مدت‌ها پیش برنامه پیوستن به اتحادیه اروپا را به‌عنوان سیاست رسمی خود دنبال می‌کرد و این مسئله بیشتر در آموزه‌های ملی‌گرایی و نیز پان‌ترکیسم ریشه داشت که ترکیه را بخشی از تمدن غرب می‌دانست و در پی پیوستن به آن بود؛ اما با فروپاشی شوروی، و سوسه آرمان‌های پان‌ترک‌گرایی نیز بر سیاست خارجی ترکیه سایه افکند. این امر سبب شد ترکیه برنامه‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی را برای نزدیکی بیشتر به کشورهای نواستقلال در پیش بگیرد. برنامه ترکیه به‌ویژه این بود که به راه اصلی ارتباط این کشورها با غرب تبدیل شود و با کمک گرفتن از غرب و مشارکت در توسعه اقتصادی این کشورها، زمینه نفوذ فرهنگی، سیاسی و اقتصادی خود را هموار کند. به بیان دیگر، ترکیه بر آن بود تا با نزدیک شدن بیشتر به کشورهای اروپایی و آمریکا نشان دهد بهترین راه دورسازی کشورهای نواستقلال از بنیادگرایی اسلامی، الگوگیری آن‌ها از دولت غیردینی آنکارا است؛ از این راه ترکیه هم می‌توانست از کمک‌های غرب برخوردار شود و هم از آن‌ها به‌عنوان پیشبرد برنامه‌های پان‌ترکی استفاده کند (Ahmadi, 2009: 5).

ایران در برابر، از رویکرد اسلام‌گرایی کشورهای منطقه حمایت می‌کند. رشد اسلام‌گرایی و باورهای دینی از آغاز قرن بیستم به‌نسبت جریان‌های ملی‌گرایی^۱ تأثیر بسیار بیشتری بر افکار عمومی کشورهای آسیای مرکزی داشته است. به‌گونه‌ای آن را به‌عنوان رقیب اصلی پان‌ترک‌گرایی در منطقه درآورد. دولت ایران هم به‌نوبه خود از این رویکرد جهت پیشبرد منافع ملی در آسیای مرکزی استفاده می‌کند. برای نمونه، ایران به‌دلیل ترس از تأثیرگذاری دولت جمهوری آذربایجان بر ترک‌های ایران با حمایت ترکیه و همچنین فرارگرفتن به‌عنوان الگوی

حکومت اسلامی در این منطقه همواره از این ایدئولوژی در جایگاه یک میانجی در حل فصل درگیری‌های قومی و سیاسی استفاده می‌کند. البته گرچه از اوایل دهه ۱۹۹۰ بنیادگرایی اسلامی با حمایت ایران در سراسر منطقه به‌عنوان جدی‌ترین تهدید برای صلح و ثبات منطقه‌ای برآورد می‌شد، از میانه این دهه، ایران موفقیت‌هایی در طرح‌ریزی تصویر مثبت‌تر داشته است، به‌گونه‌ای که سیاست‌های عمل‌گرا، محتاط و میانه‌روتر را دنبال کرد. در حقیقت از اولین روزهای شکل‌گیری جمهوری اسلامی در ایران، مقام‌های ترک نگاه مثبتی بدان نداشته‌اند. به باور بسیاری از تحلیلگران، ماهیت ویژه مذهبی رژیم انحصاری ایران امکان به‌تفاهم‌رسیدن با نظام دموکراتیک^۱ و غیردینی^۲ ترکیه را کاهش می‌دهد (Aras and Karakaya Polat, 2007: 483). ترکیه در قالب سیمای عثمانی‌گرایی نو، تلفیقی از هویت جغرافیایی منطقه، هویت دینی و هویت زبانی با تبلیغ سیاست مدارا و همکاری دیگر کشورها را در پوشش این سیما به مدار فعالیت فرهنگی ترکیه نزدیک کرده است. در برابر ترکیه، الگوی ایران قرار دارد که در این منطقه با سیمای تمدنی و اسلامی به فعالیت فرهنگی خود ادامه می‌دهد. در سیمای تمدنی ایران، این منطقه جزو جهاننداری فرهنگی ایران یا جغرافیای فرهنگی ایران محسوب می‌شود. وجود کشور فارسی‌زبان تاجیکستان، هم‌چنین نفوذ تاریخی گفتمان ادبی ایران در این منطقه فضایی را برای سرمایه‌گذاری فرهنگی ایران فراهم می‌کند. در این نگاه ایرانی، همه کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز در پوشش سیمای تمدنی ایرانی قابل تعریف و آماده همکاری هستند. در سیمای دینی و مذهبی الگوی فرهنگی ایران، مسئله تا حدودی متفاوت است. در کشورهای آسیای مرکزی با توجه به بیشتر بودن سنی‌مذاهب‌ها یا به بیانی، در اقلیت بودن شیعه‌ها، جمهوری اسلامی ایران بستر فرهنگی مناسبی برای فعالیت ندارد. به هر حال، الگوی فرهنگی ایران و ترکیه در این منطقه در مقابل هم قرار دارند. البته در برخی موارد نیز فضایی برای همکاری و تعامل با هم‌پوشانی این دو الگو وجود دارد. مبارزه با بنیادگرایی و ترویج اسلام با تقویت هویت مسلمانان در مقابل دیگر ادیان اشتراک دو کشور است (Koolae and Nabavi, 2020: 19).

عامل فرهنگی در روابط بین ایران و ترکیه کارکردی دوگانه دارد. به‌گونه‌ای که زمینه را برای همکاری با توجه به اشتراک‌های فرهنگی و تاریخی فراهم کرده است. هم‌چنین این عامل زمینه‌ساز واگرایی و صف‌بندی دو کشور در مناقشه‌های منطقه‌ای و سیاست پیروی از قدرت‌های بزرگ شده است. شایان توجه اینکه دو کشور ایران و ترکیه هر دو پیوندهای عمیق فرهنگی و تاریخی با منطقه آسیای مرکزی دارند؛ ولی به‌نظر می‌رسد ترکیه در این حوزه موفق‌تر از ایران عمل کرده و از این ابزار به‌شکل مطلوب برای رسیدن به هدف‌های اقتصادی

1. Democratic
2. Secular

خود استفاده کرده است (Ataei and Sheibani, 2013: 7). از مهم‌ترین دلایلی که می‌توان برای دستاوردهای بیشتر ترکیه در این منطقه عنوان کرد، محدودیت‌هایی است که برای حضور ایران در منطقه و محیط بین‌الملل وجود دارد. ترکیه با غرب هماهنگ است، به‌تقریب عضوی از جامعه اروپایی به شمار می‌رود. این اتحادیه به ترکیه کمک می‌کند و ترکیه عضو ناتو است. بنابراین ترکیه در این فضا نسبت به ایران می‌تواند نقش منطقه‌ای موفق‌تری داشته باشد. به علاوه نوع اسلام ایران (که از نگاه آنان تندرانه است) و سیستم حکومتی ایران برای کشورهای سنی این منطقه خوشایند نیست.

مؤلفه سیاسی و امنیتی

هم‌جواری ایران با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز به‌طور اجتناب‌ناپذیری ایران را از تحولات سیاسی و امنیتی در این منطقه متأثر می‌سازد. به همین دلیل، همواره موضوع امنیت و ثبات یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های ایران در این مناطق است. از نظر امنیتی، روابط متقابل ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز در مجموع به‌جای تقابل و رویارویی بیشتر بر نوعی توافق و هماهنگی نسبی استوار است. در حقیقت با توجه به هم‌جواری دو کشور با حوزه جنوبی اتحاد شوروی آثار زیان‌بار و هزینه‌های ناشی از رخداد جنگ و بحران‌های قومی و منطقه‌ای می‌تواند به‌طور مستقیم هم ایران و هم ترکیه را در تأثیر قرار دهد (Seddigh, 2004: 171). رویداد ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ نیز فضای امنیتی منطقه را تغییر داد و فرصت مناسبی را برای حضور ترکیه در عرصه‌های امنیتی و سیاسی منطقه فراهم کرد. ترکیه در این فضا موفق شد به‌شکل مناسبی با عنوان مبارزه با تروریسم بین‌المللی جایگاه خود را در منطقه، به‌ویژه در عرصه‌های امنیتی تقویت کند. البته همان‌طور که گفتیم نفوذ و نقش سیاسی و امنیتی دو کشور در منطقه آسیای مرکزی به‌شدت در تأثیر رقابت بین قدرت‌های بزرگ قرار دارد. ترکیه با تلاش برای پیوستن به ناتو و همچنین دادن مجوز به آمریکا برای ایجاد سپر موشکی در خاک ترکیه در زمینه ترتیبات امنیتی ویژه خود در منطقه که همانا در انزوا قراردادن ژئوپلیتیکی ایران است حرکت می‌کند (Mojtahedzadeh, 2008: 118). برای نمونه می‌توان به پیشنهاد ترکیه در زمینه ایجاد ترتیباتی در منطقه با مشارکت اعضای ناتو و بدون حضور ایران در سال ۲۰۰۰ اشاره کرد (Mojtahedzadeh, 2000: 3)؛ یکی از این طرح‌ها طرح «پیمان ثبات قفقاز» است که در این طرح به همکاری سه کشور قفقاز با دو کشور منطقه‌ای روسیه و ترکیه اشاره شده است (در این طرح بنا به ملاحظه‌های آمریکایی، ترک‌ها به جایگاه ایران اشاره نمی‌کنند). در مقابل، ایران نیز با وجود کاربست سیاست عمل‌گرایانه‌تر در منطقه تلاش می‌کند از نقش‌آفرینی ترکیه به‌عنوان واسطه بین غرب و کشورهای منطقه جلوگیری کند. این رقابت‌ها در حالی مطرح

است که مؤلفه‌های دو کشور را برای هم‌زیستی مسالمت‌آمیز در عرصه سیاسی و امنیتی در کنار یکدیگر قرار می‌دهد.

از این رو، به نظر می‌رسد که طرفین در مهار بی‌ثباتی‌ها و درگیری‌های احتمالی در آسیای مرکزی و قفقاز علایق مشترک و منافع موازی دارند. بر همین مبنا در جریان مناقشه قره‌باغ اگرچه ترکیه می‌کوشید همپای ایران نوعی نقش میانجی‌گرایانه برای خود دست و پا کند، اما هیچگاه در صدد بر نیامد تا با توجه به تأکید بی‌طرفی و مقبولیت تلاش‌های ایران نزد طرفین متخاصم (آذری‌ها و ارمنی‌ها) در راه اجرای دیپلماسی حل و فصل تعارض تهران، کارشکنی کند. می‌توان گفت از آنجا که ایران مناسبات بسیار مهم با دو همسایه شمالی آن در جنوب قفقاز یعنی جمهوری آذربایجان و ارمنستان دارد و به دلیل آنکه راه‌های ارتباطی قفقاز به سمت جنوب، متکی به ایران است و در برابر ایران نیز برای دسترسی به شمال قفقاز و شرق اروپا به راه‌های این دو کشور احتیاج دارد. نمی‌توان طرح امنیتی را برای قفقاز در نظر گرفت اما مناسبات ویژه ایران با این منطقه راهبردی را فراموش کرد.

پان‌ترک‌گرایی

مؤلفه ترک و ترک‌گرایی که به «ژئوپلیتیک ترک» تعبیر می‌شود، از مهم‌ترین مسائل بین دو کشور است. پان‌ترک‌گراها معتقدند که اقوام و مردمی که تا انتهای آسیای مرکزی یعنی دیوار چین به زبان ترکی صحبت می‌کنند از ملت بزرگ ترک هستند که باید زیر یک پرچم گرد آیند (Ahmadi, 2009: 7). تأکید بر ترک بودن و ترویج این اندیشه، زائیده سیاست‌های عثمانی‌ها برای تحمیل فرهنگ و زبان ترکی بر اقوام زیر سلطه، از قرن شانزده تا اوایل قرن بیستم می‌باشد. بعد از شکل‌گیری جمهوریت در سال ۱۹۲۳ ترکیه نوین هم در زمینه همان سیاست‌های دوران عثمانی، در پی نفوذ هرچه بیشتر در مناطق اقوام ترک‌زبان برآمد. بنابراین در این دوران اندیشه‌های ملی‌گرایی ترکی به شدت گسترش یافت. پس از پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد شوروی و تأسیس پنج جمهوری ترک و آذری‌نشین در قفقاز و آسیای مرکزی اشتیاق ملی‌گرایان ترک برای تحقق طرح ترویج اندیشه ترک در مناطق جداشده از شوروی افزایش یافت. این برنامه به دلایل بسیار، مناطق آذری‌نشین ایران را نیز در بر گرفت.

اولین نشانه‌های رشد این تفکر بازگشت حزب ملی‌گرای «حرکت ملی» به صحنه سیاسی ترکیه بود. در این دوران سیاست‌های ترکیه در برابر منطقه قفقاز و آسیای مرکزی پیرامون راهبرد «همبستگی ترکی» قرار گرفت. هدف ترکیه از ایجاد ترک‌گرایی این بود، تا برای مدتی رهبری سیاسی و اقتصادی این مناطق را بر عهده بگیرد. در سال‌های اولیه پس از فروپاشی شوروی، ایده ملی‌گرایی ترکیه به یکی از اصول سیاست خارجی ترکیه تبدیل شده بود. تشکیل نشست‌های سران کشورهای ترک‌زبان، تأسیس مؤسسه‌هایی برای تقویت همبستگی ترکی، روابط با کشورهای ترک‌زبان، تقویت فعالیت احزاب پان‌ترک‌گرا مانند حرکت ملی و طرح

اصطلاح «برادر بزرگ» برای ترکیه، نشان از طرح این ایده در سیاست خارجی ترکیه دارد. البته با گذشت یک دهه و برآوردنشدن انتظارات آنکارا، ملی‌گرایی ترکی در سیاست خارجی ترکیه کم‌رنگ شد و برخی محافل ترکیه تمایل دارند به‌طور غیرمستقیم از ایده ملی‌گرایی آذری دفاع کنند. ترکیه با طرح ایده ملی‌گرایی ترکی و آذری در کشورهای که اقوام ترک و آذری دارند، می‌خواهد به‌عنوان اهرم فشار علیه آن دولت و برگ امتیازی در چانه‌زنی سیاسی استفاده کند (Kazemi, 2006: 23-41). از جمله احزاب ملی‌گرای ترکی در ترکیه، حزب «حرکت ملی» و حزب «جمهوریخواه خلق» هستند.

ایران به دلیل داشتن قوم آذری و همسایگی با ترکیه نسبت به تبلیغات ملی‌گرایی قومی حساس است. شرایط جغرافیایی، آسیب‌پذیری ایران را در این زمینه زیاد کرده است. با تحریک‌های آمریکا در روند تبلیغات ملی‌گرایی قومی بیشتر بر روی ایران تمرکز شده است. بنابراین ایران نسبت به نفوذ ترکیه در منطقه قفقاز و ترویج اندیشه ترک‌گرایی حساسیت شدیدی از خود نشان می‌دهد و آن را برای منافع سیاسی، امنیتی، اقتصادی و فرهنگی خود خطرناک می‌داند. تأکید بیش از حد بر مسئله قومی و ترک‌گرایی، موجب تشدید احساس‌های قومی و تهدید وحدت سرزمینی ایران می‌شود.

نتیجه

ایران و ترکیه، بازیگران اصلی منطقه‌ای هستند که از نظر وزن ژئوپلیتیکی و انگاره‌های هویتی، به‌طور جداگانه‌ای در چندین منطقه جغرافیایی نقش برجسته‌ای دارند. از نظر جغرافیایی، این دو کشور، هم‌زمان در مسائل سیاسی و امنیتی در مناطق مختلف مانند خاورمیانه و اوراسیا تأثیرگذار هستند. در این مناطق، ایران و ترکیه با استفاده از هویت ایرانی و ترکی خود، با پیوند دادن اصول و ارزش‌های خود با موضوع‌های منطقه‌ای، به‌ویژه هدایت جنبش‌های ایدئولوژیک و بازیگران غیردولتی، تلاش کرده‌اند بر مناطق راهبردی تأثیر بگذارند. این دو بازیگر، منافع ملی خود را در پیوند با سیاست‌های منطقه‌ای جست‌وجو می‌کنند. بر این اساس، بی‌ثباتی به ویژگی اصلی روابط دوجانبه تبدیل شده است. با این حال، اختلاف‌های ایدئولوژیک، نگرانی‌های ژئوپلیتیکی و رقابت منطقه‌ای بین دو کشور گاهی به بحران تبدیل شده است.

راهبرد سیاسی متعارض ایران و ترکیه که تا حد زیادی در ساختارهای سیاسی و ایدئولوژیک آن‌ها ریشه دارد، در شیوه نگاه آن‌ها به مسائل منطقه‌ای نیز نمود می‌یابد. با فروپاشی اتحاد شوروی، محدودیت امکانات و فرصت‌های جدید ایجادشده از تحولات رخ داده در آسیای مرکزی و قفقاز، به علاوه سیاست‌های غرب به‌ویژه ایالات متحد در برابر نفوذ ایران در حوزه جنوبی اتحاد شوروی، سبب شده است تا از آغاز پیدایی دولت‌های نوپیدا

در این منطقه، روابط ایران و ترکیه در منطقه، هم‌زمان با همکاری به‌سوی نوعی تقابل و رقابت تمایل داشته باشند؛ به‌شکلی که عناصر و ابعاد این رقابت، مانع شکل‌گیری هسته مرکزی متشکل از دو قدرت منطقه‌ای یعنی ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی شده است.

زمینه‌های همگرایی و واگرایی میان ایران و ترکیه در منطقه آسیای مرکزی بیشتر بر سه بعد اصلی یعنی اقتصادی، فرهنگی - ایدئولوژیک و سیاسی - امنیتی متمرکز است. همان‌طور که پیش‌تر نیز به آن پرداخته شد، هر چه از زمان پدید آمدن این کشورهای جدید در منطقه آسیای مرکزی و فروپاشی اتحاد شوروی دورتر می‌شویم، دولت‌های ایران و ترکیه با آگاهی از زیان‌های متقابل رقابت بیش از حد به‌ویژه در زمینه اقتصادی و البته انرژی (نفت و گاز) و همچنین با کشف زمینه‌های همکاری مشترک از جمله مسائل امنیتی که هر دو کشور با آن روبه‌رو بودند، تلاش کرده‌اند از دامنه رقابت بکاهند و روابط خود را به‌سوی همکاری یا دست‌کم آمیزه‌ای از همکاری و رقابت پیش ببرند. البته باید تأکید کرد که از نظر ژئوپلیتیک، دو کشور با وجود داشتن منافع گاهی متضاد، ناچار به همکاری با یکدیگرند و همان‌طور که سیر روابط این دو نشان می‌دهد، این دو کشور نمی‌توانند برای بلندمدت روابط تنش‌زایی داشته باشند. دو کشور ایران و ترکیه از مهم‌ترین کشورهای منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به‌طور خاص و جزو مهم‌ترین کشورهای خاورمیانه بزرگ (آسیای مرکزی و قفقاز و خاورمیانه عربی) به‌طور عام هستند. از این نظر اگر اشتراک‌ها در سیاست منطقه‌ای دو کشور توسط دولت‌مردان شناسایی شود، همکاری‌های این دو کشور به‌عنوان دو قطب مهم منطقه آسیای مرکزی می‌تواند در بلندمدت زمینه‌های هم‌پیوندی اقتصادی را در مرحله اول و همگرایی سیاسی در مرحله بعد و حتی می‌تواند به همکاری و همگرایی درباره مناطق دیگر پیرامون دو کشور نیز منجر شود. جمهوری اسلامی ایران نیز اگر می‌خواهد در منطقه آسیای مرکزی نقش مثبت خود را ایفا کند، باید برنامه مدون و نگاه منسجم و دیپلماسی فعالی از خود ارائه کند. به‌طور قطع ارائه ابتکار از سوی ایران در قفقاز، مستلزم درک دقیق روابط قدرت در سطح جهانی و منطقه‌ای است. ارائه شعارها و برنامه‌های آرمان‌گرایانه تنها سبب می‌شود رقیبان تاریخی ایران در قفقاز در جهت حفظ و تضمین منافع خود با قوت بیشتر حرکت کنند و همچنان تلاش خود را بر محور حذف ایران از معادلات قفقاز متمرکز کنند. ایران امروز بیش از هر زمان دیگری نیاز به تمرکز، طراحی و اجرای دیپلماسی فعال در تأمین منافع ملی کشور در کنار منافع دیگران دارد. بنابراین رقابت ایران و ترکیه در جهان پس از اتحاد شوروی خاموش باقی خواهد ماند. به‌ویژه با در نظر گرفتن آشفتگی کشورهای اطراف، نگران‌کننده‌ترین مسئله ایران نیست. قفقاز از نظر ژئوپلیتیکی بیشتر مورد توجه است، اما نفوذ و فعالیت‌های روسیه در آن منطقه حس رقابت ایران و ترکیه را در تأثیر قرار می‌دهد. در مورد آسیای مرکزی نیز این مسئله وجود دارد.

در هر دو منطقه، روسیه همچنان قدرت اصلی است و نفوذ سیاسی آن بسیار بیشتر از نفوذ ایران و ترکیه است.

References

- Ahmadi, Hamid (2009), "Turkey, Pan-Turkism and Central Asia", **Central Eurasia Studies**, Vol. 7, No. 5, pp. 1-18 [in Persian]. Available at: https://www.jcep.ut.ac.ir/article_21152.html (Accessed on: 11/02/2022).
- Akhbari, Mohammad (2005), **Geography of Neighboring Countries Turkey**, Tehran: Geographical Organization of the Ministry of Defense and Armed Forces Support [in Persian].
- Aras, Bülent and Rabia Karakaya Polat (2007), "Turkey and the Middle East Frontiers of the New Geographic Imagination", **Australian Journal of International Affairs**, Vol. 61, No. 4, pp. 175-488 (doi: 10.1080/10357710701684930).
- Ataei, Farhad and Azam Sheibani (2013), "Fields of Cooperation and Competition of Iran and Russia in Central Asia in Geopolitical Framework", **Central Eurasian Studies**, Vol. 4, No. 8, pp. 1-19 [in Persian]. Available at: https://jcep.ut.ac.ir/article_22963.html (Accessed on: 11/02/2022).
- Baban, Inessa and Zaur Shiriyev (2010), "The South Caucasus Strategy and Azerbaijan, Turkish Policy", Available at: <http://turkishpolicy.com> (Accessed on 4/6/2012).
- Balci, Bayram and Nicolas Monceau (2021), **Turkey, Russia and Iran in the Middle East: Establishing a New Regional Order**, London: Palgrave Macmillan.
- Chandrasekharam, Dornadula and Alper Baba (2022), "Carbon Dioxide Emissions Mitigation Strategy through Enhanced Geothermal Systems: Western Anatolia, Turkey", **Environmental Earth Sciences**. Vol. 81, No. 8, pp. 228-235 (doi: 10.1007/s12665-022-10345-5).
- Cohen Ronen and Shamci, Gadi (2022), "The Proxy Wars" Strategy in Iranian Regional Foreign Policy" **The Journal of the Middle East and Africa**, Vo. 13, No. 1, pp. 1-13 (doi: 10.1080/21520844.2022.2061789)
- Edward, Wastnidge (2014), "Pragmatic Politics: Iran, Central Asia and Cultural Foreign Policy," **Central Asia and the Caucasus**, Vol. 15, No. 4, pp. 119–130. Available at: <http://oro.open.ac.uk/44044/> (Accessed on: 11/02/2022).
- Efegil, Ertan, (2008), "Turkish AK Party's Central Asia and Caucasus Policies: Critiques and Suggestions," **Caucasian Review of International Affairs**, Vol. 2, No. 3, Available at: https://www.researchgate.net/publication/26594507_COMMENT_-_Turkish_AK_Party's_Central_Asia_and_Caucasus_Policies_Critiques_and_Suggestions (Accessed on: 11/02/2022).
- Ehteshami, Abbas and Murphy, Edward (1993), "The Non-Arab Middle Eastern States and the Caucasian/Central Asian Republics: Turkey", **International Relations**, Vol. 9, No. 1, pp. 522-523. (doi:10.1177/004711789301100602).
- Emamjomezade, Saeed, Mina Goodarzi and Giti Rahimi Chosli (2021), "Comparative Analysis of the Competition Model of the United States and the Russian Federation

- in Central Eurasia (2000-2020)", **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 1, pp.1-25 (doi: 10.22059/jcep.2021.304618.449935) [in Persian].
- Fakheri, Mehdi (2021), "The Effects of Regional Arrangements on China's Foreign Policy in Central Asia", **Central Eurasia Studies**, Vol. 14, No. 1, 251-274 (doi: 10.22059/jcep.2021.310112.449952) [in Persian].
- Goodarzi, Mahnaz (2009), "Geopolitics of Caspian Sea Energy and the Importance of Iran (1991-2008)", **Central Eurasia Studies**, Vol. 2, No. 5. Available at: https://jcep.ut.ac.ir/article_21156.html (Accessed on: 11/02/2022).
- Hafeznia, Mohammad Reza (2003), **Political Geography of Iran**, Tehran: SAMT [in Persian].
- Hafeznia, Mohammad Reza, Mahmoud Shams Dolatabadi and Mohammad Afshordi (2009), "Interests Iranian Geopolitics in Central Asia and Opportunities Ahead", **Geopolitical Quarterly**, Vol. 3, No. 3, pp 78-119 [in Persian] (doi: 20.1001.1.17354331.1386.3.9.2.1)
- Herzick, Edmund (1996), **Iran and the South Soviet Region**, translated Kamelia Ehteshami Akbari, Tehran: State Department Publications [in Persian].
- Hosseinpour Pouyan, Reza (2014), "Explain the Geographical and Geopolitical Components of Relations in Geopolitical Areas", **Geopolitics**, Vol. 9, No. 2, pp. 230-161[in Persian] (doi: 20.1001.1.17354331.1392.9.30.6.9)
- Iranian Radio - Uzbekistan (2012), "Review of Turkish Policies in Central Asia and the Caucasus, taken from the Site", [in Persian]. Available at: [http://uzbek.irib.ir/persian/13672%](http://uzbek.irib.ir/persian/13672%20) (Accessed on: 11/9/2012)
- Kambeeze, Sheikh-Hassani (1997), **ECO: A Regional Outlook**, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Institute [in Persian].
- Karimov. Reshad, Eugene Chausovsky, Kamal Makili-Aliyev (2011), **The Caspian Basin, Geopolitical and the Future Balance of Power**, Baku: SAM Center for Strategic Studies
- Kazemi, Farhad and Zohreh Ajdari (1998), **Ethnicity, Identity and Politics, Central Asia and Azerbaijan between Iran and Turkey**, Tehran: Ney [in Persian].
- Koolae, Elaheh (1997), **The New Great Game in Central Asia; Background and Perspectives**, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications [in Persian].
- Koolae, Elaheh, and Kavianifar, Peyman (2019), "Iran and Turkey in the Central Asian security Complex", **International Relations Studies**, Vol. 12, No. 45, 141-170 [in Persian] (doi: 20.1001.1.24234974.1398.12.45.6.7)
- Koolae, Elaheh, Seyed Mehdi Nabavi (2020), "Cultural Factors Affecting the Future of Iran-Turkey Relations" **Fundamental and Practical Studies of the Islamic World**, Vol. 2, No. 4, pp. 160-184 [in Persian]. Available at: http://journal.iiwfs.com/article_113112.html (Accessed on: 11/9/2012)
- Mohammadi, Manouchehr (1997), **Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: Principles and Issues**, Tehran: Edalat [in Persian].

- Mohsen, Milani (2016), **Iran in a Reconnecting Eurasia: Foreign Economic and Security Interests**, Lanham, MD: Rowman and Littlefield.
- Mojtahedzadeh, Pirooz (2008), "Security in Southwest Asia in 21st Century Geopolitics", **Central Eurasia Studies**, Vol. 1, No. 2, pp. 103-122 [in Persian]. Available at: https://jcep.ut.ac.ir/article_27441.html (Accessed on: 11/9/2012)
- Mojtahedzadeh, Pirooz (2013), **Geopolitical Philosophy and Function, Concepts and Theories in the Age of Cyberspace**, Tehran: SAMT [in Persian].
- Mojtahedzadeh, Pirouz (2001), "The Caspian Sea Legal Regime: a Geographical Perspective of an Obstacle in the Way of Regional Cooperation", **The Iranian Journal of International Affairs**, Vol. 13, No. 2 [in Persian]. Available at: <http://www.ensani.ir/file/download/article/20120326162107-3040-27.pdf> (Accessed on: 11/9/2012)
- Mottaqi Dastnayi, Afshin and GhareBeigi, Mosayeb (2021), "Explanation of the Russia's Foreign Relations in South Caucasus on the Perspective of Biopolitics Theory". **Central Asian and the Caucasus Studies**, Vol. 27, No. 114, pp. 159-182 [in Persian]. Available at: http://ca.ipisjournals.ir/article_247327.html (Accessed on: 11/9/2012)
- Mottaqi, Afshin (2012), **Explaining the Geopolitics of Islamism in Turkish Foreign Policy with a Structuralist Approach (1995 to 2011)**, Supervisor: Rasoul Afzali, Thesis for a PhD in Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran [in Persian].
- Mousavizadeh, Alireza and Javadani Moghadam, Mehdi (2008), "The Role of National Culture in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran", **Political Science Quarterly**, Vol. 4, No. 2, [in Persian]. (Doi:10.30497/pk.2009.35)
- Norouzi, Noor Mohammad (2000), "Iran-Turkey Confrontation in Central Asia and the Caucasus", **Central Asian and the Caucasus Studies**, Vol. 3, No. 29, [in Persian]. Available at: <http://www.ensani.ir/file/download/article/20110205165539-153.pdf> (Accessed on: 11/9/2012)
- Ogutcu, Mehmet (2003), "Caspian Energy and Legal Disputes: Prospect for Settlement", available at: www.ifri.org, (Accessed on 2/12/2011).
- Özcan, Deniz and Özdamar, Murat (2010), "Uneasy Neighbors: Turkish-Iranian Relations since the 1979 Islamic Revolution", **Middle East Policy**, Vol. 17, No. 13, pp. 101-117. (doi:10.1111/j.14754967.2010.00454.x).
- Ozer-Imer, Itir and Emrullah Can Kilic, (2022). Reciprocal Dependencies: Turkey-Iran Trade Relations since the Turn of the 21st Century, **Middle East Policy**, Vol. 28, No. 4, pp. 217-227 (doi: 10.1111/mepo.12580)
- Phil, Kelly (2016), **Classical Geopolitics: A New Analytical Model**, Stanford: Stanford University Press.
- Rafi, Hussein and Ismail Mazloumi (2013), "Barriers to the Convergence of Iran and Turkey in Central Asia and the Caucasus", **Central Eurasia Studies**, Vol. 5, No. 10, [in Persian]. (doi:10.22059/jcep.2012.25029)

- Ruseckas, Laurent (2000), "Turkey and Eurasia: Opportunities and Risks in the Caspian Pipeline Derby", **CERA**, Vol. 54, No. 1. Available at: <https://www.proquest.com/docview/220693396> (Accessed on: 11/9/2012)
- Sajjadpour, Kazem (2005), "Geopolitics and Iran's Foreign Policy", Continuity and Change, Proceedings of the First Scientific Congress of the Geopolitical Association of Iran, pp. 240-224 [in Persian].
- Sediq, Mir-ebrahim (2004), **Iran's Relations with the Caucasus Republics since 1991**, Tehran: Justice Publishing [in Persian].
- Sediq, Mir-ebrahim (2016), "A Theoretical View of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran and the Republic of Turkey in the Eurasian Region", **Journal of Political Studies**, Vol. 9, No. 34, pp. 167-197 [in Persian] Available at: http://jourm.iauaz.ac.ir/article_532643.html (Accessed on: 11/9/2012)
- Shaffer, Brenda (2003), **Iran's Role in the South Caucasus and Caspian Region: Diverging Views of the U.S. and Europe**, Berlin: SWP Berlin.
- Shahabi, Sohrab and Farhi, Farideh (1995), "Security Considerations and Iranian Foreign Policy", **The Iranian Journal of International Affairs**, Vol. 3, No. 1, pp. 82-93 [in Persian]. Available at: <http://www.ensani.ir/fa/article/download/210344> (Accessed on: 11/9/2012)
- Sinkaya, Bayram (2005), 'Turkey-Iran Geopolitical Competition over Central Asia and the Caucasus: 1989-2001', **Avrasya Etüdleri**, No. 27-28. Available at: https://www.academia.edu/1002007/Turkey_Iran_Geopolitical_Competition_Over_Central_Asia_and_the_Caucasus (Accessed on: 11/9/2012)
- Taqavi-Asl, Seyyed Ata (2000), **New Geopolitics of Iran: from Kazakhstan to Tajikistan**, Tehran: Institute for Political and International Studies [in Persian].
- Vaezi, Mahmoud (2008), **Geopolitics of Crisis in Central Asia and the Caucasus (Foundations and Actors)**, Tehran: Publications of the Office of Political and International Studies of the Ministry of Foreign Affairs [in Persian].
- Zarifian, Julien (2009), "Iran and Its Two Neighbors Armenia and Azerbaijan: Resuming Relationships under America's Suspicious Eyes", **Sayı**, Vol. 13, No. 2, pp. 380-393. Available at: <https://www.jstor.org/stable/25703816> (Accessed on: 11/9/2012)